

ΑΓΓΕΛΟΥ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Ἡ θέσις τῶν τριῶν πρὸς τὸ Πύθιον σχετιζομένων οἰκιῶν τοῦ 19ου αἰῶνος

Τὸ 2009 ὑπέδειξα μετ' ἐπιχειρημάτων τὴν θέση τῶν τριῶν οἰκιῶν τοῦ 19ου αἰ., στὶς ὁποῖες εὐρέθησαν ἐπιγραφές σχετιζόμενες πρὸς τὸ παρ' Ἴλισσὸν Πύθιον. Οἱ οἰκίαι κατὰ σειρὰν ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν γέφυρα τοῦ Ἴλισσοῦ πού ὁδηγεῖ στὸ Α' νεκροταφεῖο εἶναι τῶν Π. Δημητρίου, Χρ. Καρδίτση καὶ Δ. Ἀγαπίου.

Σὲ πρόσφατο ἄρθρο¹ ὑπεστηρίχθη ὅτι οἱ οἰκίαι δὲν εὐρίσκοντο, ὅπου τὶς ἐτοποθέτησα, παρὰ τὴν σημερινὴ ὁδὸ Ἀθ. Διάκου, ἀλλὰ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν νδ. γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ Ὀλυμπείου καὶ μάλιστα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ προχείρων κτισμάτων.

Παραθέτω (κατωτ. ἀρ. 1-4) ἐν συνόψει τὰ στοιχεῖα πού παρειδε ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου καὶ προσθέτω καὶ ἓνα, τὸ ὁποῖο ἦτο μᾶλλον ἀδύνατο νὰ γνωρίζη.

1. Ὁ Σ. Α. Κουμανούδης ρητῶς λέγει (*ΠΑΕ* 1873-1874, 23) ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Π. Δημητρίου, στὰ θεμέλια τῆς ὁποίας ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς ἠῦρε χορηγικὴ ἐπιγραφή,² ἔκειτο «ἐπὶ τάδε τοῦ Ἴλισσοῦ ὡς ἑκατὸν βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς ἐπὶ τὸ νεκροταφεῖον ἀγούσης γεφύρας.»

Ὁ ἐξόχως ἀκριβολογῶν Κουμανούδης ὑπῆρξε, ὅπως πάντοτε, σαφέστατος. Ἡ ἀπόστασις τῶν ὡς ἑκατὸν βημάτων δὲν ὑπερβαίνει τὰ 100 μέτρα. Ἡ ἀπόστασις δὲν ἐπιτρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἡ οἰκία Δημητρίου στὴν νδ. γωνία τοῦ Ὀλυμπείου, καὶ ἐπομένως νὰ ταυτισθοῦν οἱ τρεῖς οἰκίαι μὲ τὰ πρόχειρα κτίσματα πού ἐμφανίζονται ἐκεῖ στὴν φωτογραφία τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν σπουδῶν.³

2. Ὁ Κουμανούδης ὁμιλεῖ περὶ οἰκιῶν καὶ ὄχι περὶ προχείρων κτισμάτων (ποιμενικῶν παραπηγμάτων, *καλυβιῶν* ἢ *παραγκῶν* στὴν δημοτικὴ γλῶσσα). Ὡστε καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς λ. οἰκιῶν ὡς «farmsteads» ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ ἄρθρου εἶναι ἄστοχος καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ταύτισις πρὸς τὰ παραπήγματα τῆς νδ. γωνίας τοῦ Ὀλυμπείου εἶναι ὅλως ἐσφαλμένη.

Εὐχαριστῶ τὸν Dr Kaz. Takeuchi, διότι μοῦ ὑπέδειξε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄρθρου· καὶ ἰδιαίτερος τὴν Γεωργία Μαλούχου, διότι ἐδιάβασε τὸ κείμενό μου καὶ μὲ προφύλαξε ἀπὸ ἀβλεψίες.

1. D. Pirisino, *The Route of the Athenian Pythais across the City and Its Territory* στὸν τόμο *Ascending and Descending the Acropolis: Movement in Athenian Religion*, W. Friese et al. (eds), (Monographs of the Danish Institute at Athens vol. 23), 2019, 200-203, εἰδ. σελ. 201.

2. Τὴν ἐπιγραφή ἐταύτισα πρὸς τὴν χορηγικὴ *IG* II² 3029 (ἐντεταγμένη στὶς ἐπιγραφές τῶν Διονυσίων). Λόγω τοῦ τόπου εὐρέσεως καὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ λίθου τὴν κατέταξα μετὰ τῶν χορηγικῶν ἐπιγραφῶν Ἐπιγραφῶν καὶ συμπλήρωσα τὸ κείμενό της κατὰ τὸν τύπο τῆς κατηγορίας αὐτῆς, βλ. Ἄ. Π. Ματθαίου, *Τὸ Πύθιον παρὰ τὸν Ἴλισσόν*, στὸν τιμητικὸ τόμο *Ἐπιγραφὴς Luigi Beschi*, ἐπιμ. Ἄ. Δεληβορριάς, Γ. Δεσπίνης, Ἄ. Ζαρκάδας, Ἀθήνα 2011 [2012], 259-267, εἰδ. σελ. 262 καὶ 267. Παρὰ ταῦτα οἱ ἐκδότες τοῦ σχετικοῦ τεύχους τῶν *IG* II³ ἐπέλεξαν νὰ τὴν κατατάξουν, ὅπου καὶ οἱ παλαιότεροι ἐρευνητές, δηλαδὴ στὶς ἐπιγραφές τῶν νικητῶν χορηγῶν τῶν Διονυσίων, βλ. *IG* II³ 4, 1, 436. Στὴν ἐπιγραφή ἐπανήλθα, βλ. Ἄ. Π. Ματθαίου, *IG* II³ 4, 1, 436. Χορηγικὴ ἐπιγραφή Ἐπιγραφῶν, *Γραμματεῖον* 7 (2018) 81-84. Κατόπιν τούτου στὰ *Addenda* τοῦ τεύχους, *IG* II³ 4, 3, p. 684, ἡ ἐπιγραφή ἐνετάχθη ἐκεῖ, ὅπου πράγματι ἀνήκε. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ σημειῶν ὅτι ἐξ ἀμελείας τὸ ἐπίθετό μου φέρεται ὡς Mattheou (βλ. στὴν αὐτὴν σελ., ὑπὸ τὸν ἀρ. 491).

3. Ἐνθα ἀνωτ. (σημ. 1), σελ. 202, εἰκ. 5.

3. Ἐπὶ πλέον στὴν περιγραφή τοῦ Κουμανούδη περὶ τῆς θέσεως τῶν τριῶν οἰκιῶν,⁴ –τὴν παραθέτω μίᾳ ἀκόμῃ φορᾶ–, «παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ, πρὸς δυσμὰς τῆς γεφύρας τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, εἶναι τινες οἰκίαι, κτισθεῖσαι οὐ καλῶς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐπ’ αὐτῆς σχεδὸν τῆς γραμμῆς τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεος καὶ ἐν τῇ αὐτῇ μᾶς ἐξ αὐτῶν, τῆς τοῦ Χρ. Καρδίτση...», τὸ χρησιμοποιούμενο ἐπίρρημα «οὐ καλῶς» δὲν ἀναφέρεται στὴν ποιότητα τῆς κατασκευῆς τῶν οἰκιῶν, ὅπως ἐπιπολαίως θὰ ἐξελάμβανε κανεὶς, ἀλλὰ στὸ ὅτι ἐκτίσθησαν «ἐπ’ αὐτῆς σχεδὸν τῆς γραμμῆς τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεος». Τὸν Κουμανούδη προφανῶς ἐνόχλησε σφόδρα ἡ ἀφάνισις⁵ τῶν ὀρατῶν μέχρι τότε ἐρειπίων τῶν θεμελίων τοῦ τείχους τῆς πόλεως.

4. Ὁ Κουμανούδης εἶδε τὰ ἐρείπια τῶν θεμελίων τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους τῆς πόλεως νὰ χωροῦν «ὑπὸ αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς ῥηθείσης οἰκίας» δηλονότι τοῦ Χ. Καρδίτση.⁶ Ἡ θέσις τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκτίσθησαν οἱ οἰκίαις ἀπαγορεύει νὰ τοποθετηθοῦν τὰ ἐρείπια τῶν θεμελίων τοῦ τείχους τόσο ψηλά (δηλ. παρὰ τὴν νδ. γωνία τοῦ Ὀλυμπείου).⁷

5. Στὴν ἀδημ. διδακτορικὴ διατριβή⁸ τῆς κυρίας Μ. Λίτσα σημειώνεται ὅτι ἔρευνα⁹ δικηγόρου στὸ Ὑποθηκοφυλακεῖο πιστοποίησε ὅτι ἡ οἰκία Χ. Καρδίτση βρισκόταν στὸν ἀρ. 28 τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἀθαν. Διάκου.

Καὶ γιὰ τὸ προσφάτως δημοσιευθὲν ἄρθρο αὐτὰ μόνον.

Ὡς γενικώτερο μάθημα σημειῶνω ὅτι ἡ ἔρευνα περὶ τὴν Τοπογραφία τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἀπαιτεῖ τὴν καλὴ ἐξοικείωση μὲ τὴν τοπογραφία καὶ τὴν ἱστορία τῆς Ἀθήνας τοῦ 19ου αἰ., καὶ ὅπωςδήποτε τὴν πολὺ καλὴ γνῶσις τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας, τὸσον τῆς καθαρευούσης, ὅσον καὶ τῆς δημοτικῆς.

---

4. Ἀθήναιον 1 (1872) 169· πρβλ. καὶ τὴν ἔκθεση τοῦ ἰδίου ὡς γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στὰ ΠΑΕ 1872-1873, 25.

5. Βλ. ὅσα γράφει γιὰ τὸν Λ. Μελά, ὁ ὁποῖος ἀφάνισε τὸν περίβολο τοῦ τείχους σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς πόλεως, ΠΑΕ 1873-1874, 23-24. «Εἶναι καὶ μίᾳ μονοήμερος ἀνασκαφὴ μνημονευτέα, γενομένη ἐν τινι οἰκοπέδῳ ἐπὶ τὰδε τοῦ Ἰλισσοῦ, ὡς ἑκατὸν βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς ἐπὶ τὸ νεκροταφεῖον ἀγούσης γεφύρας. Μνημονευτέα δὲ ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη κρινεται μάλιστα διὰ τὸ εὐκόλον ἦθος τοῦ κυρίου τοῦ οἰκοπέδου Παναγ. Δημητρίου, ὅστις εὐρῶν ἐν τῇ σκαφῇ τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας του μεγάλῃν βάρου πλίνθον ἔχουσαν ἐπιγραφὴν χορηγικὴν, τῶν καλῶν μὲν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ὅχι δὲ πλήρη, ἀνήγγειλε τοῦτο αὐθόρμητος εἰς τὸ τῆς Ἐταιρείας Συμβούλιον καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ σκάψῃ ἐλευθέρως περαιτέρω, ἵνα προσερευθεῖσιν καὶ τὰ λείποντα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τι ἄλλο... Ὁ δὲ Παν. Δημητρίου ἐδωρήσατο τὴν χορηγικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν Ἐταιρίαν. Τοῦτον τὸν ἄνδρα, ὄντα τῆς μεσαίας καὶ τι κατωτέρω τάξεως, ἔπρεπε νὰ μμηθῶσιν ἐν τοῖς τοιοῦτοις οἱ πολὺ ὑψηλότερα ἐν τῇ κοινῶν ἀναστρεφόμενοι ἀλλὰ πολλοῦ γε καὶ δέουσι. Παράδειγμα ὁ Λ. Μελάς, ὁ προπέρσει κατασκευάσας τὴν γραμμὴν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἦν εὐρὴν ἐν τῇ σκαφῇ τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας του, τῆς βορειοδυτικῶς τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν.»

6. Βλ. ΠΑΕ 1872-73, 25.

7. Βλ. τὰ σημεῖα Θ 62 καὶ Β 17 στὸ συνημμένο χάρτη τοῦ βιβλίου τῆς Ἄννας Μαρίας Β. Θεοχαράκη, *Τὰ ἀρχαῖα τείχη τῶν Ἀθηνῶν*, (Ἑλληνικὴ Ἐπιγραφικὴ Ἐταιρεία), Ἀθήναι 2015, ὅπου σημειώνεται ἡ πορεία τοῦ τείχους, καθὼς καὶ τὶς σελ. 138, 370 καὶ 404.

8. Βλ. Μυρτώ Α. Λίτσα, *Τὸ πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον* τμήμα των Ἀθηνῶν. Συμβολὴ στη μελέτη τῆς τοπογραφίας τῆς ΝΑ του Ὀλυμπείου καὶ παρὰ τον Ἰλισσοῦ περιοχῆς (Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Φιλοσοφικὴ Σχολή, Τμήμα Ἱστορίας καὶ Αρχαιολογίας, Τομέας Αρχαιολογίας καὶ ἱστορίας τῆς Τέχνης), 2016, 178.

9. Τὴν ἔρευνα ἔκαμε ἡ δικηγόρος κυρία Ζωή-Μαρία Μήλιου. Τὴν πρόταση νὰ γίνῃ ἔρευνα στὸ Ὑποθηκοφυλακεῖο εἶχα κάνει γραπτῶς ἤδη τὸ 2011 στὸ ἄρθρο μου *Τὸ Πύθιον παρὰ τὸν Ἰλισσοῦ*, στὸν τόμο *Ἐπαινος Luigi Beschi*, ἐπιμ. Ἀ. Δεληβορριάς, Γ. Δεσπίνης, Ἀ. Ζαρκάδας (2011) [2012] 270, σημ. 42, ἀλλὰ καὶ προφορικῶς λίγο ἀργότερα τὸ συνέστησα στὴν κ. Λίτσα, ὅταν τῆς ἐπρότεινα ὡς θέμα διατριβῆς τὴν *Τοπογραφία τοῦ πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον* τμήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως, καὶ δὲν ἔπαινα νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνω, ὅταν συνεργαζόμεθα, κατὰ τὴν διάρκειά τῆς συντάξεως τῆς διατριβῆς τῆς.